

שלוש תמונות על גורלו של העולם

ביום החורבן, קוראת אותנו ההיסטוריה לתת דין וחשבון על גורלו של העולם ועם ישראל בתוכו. נדמה לי שלא אטעה אם אציג בפניכם שלושה עתידים אפשריים עליהם דברה האנושות. האפשרות הראשונה ניתנה על ידי "התיאולוגיה הבדיונית": בסיפור הקצר "תשעת מליארדי השמות של האל" מאת ארתור קלארק, מסופר על לאמה ממנזר בודהיסטי בטיבט, הקונה מחשב ומביא אותו ואת מפעיליו לטיבט כדי למלא משימה דתית. על המחשב להדפיס את כל הצירופים האפשריים של תשעה סימנים, ומתוך כך יודפסו תשעת מיליארדי שמותיו של האל-ל. לפני דורות התחילו הנזירים בכתיבת רשימה זאת. עבודתם הייתה אמורה להימשך אלפי שנים, בעזרת המחשב כמה חודשים יספיקו. רק לקראת סוף העבודה נודע למפעילי המחשב, משמעות המשימה. לפי אמונת הנזירים, כאשר כל השמות יודפסו, תיאבד הצדקת קיומו של העולם והוא ייעלם. אך אנשי המחשב דואגים למה שיקרה כשהלאמה ונזיריו יתאכזבו, והם מקדימים לחזור הביתה, בעוד שהמחשב ממשיך להדפיס את הרשימה. אולם בדרכם הביתה, מסתכלים הטכנאים לשמים ורואים שהכוכבים הולכים וכבים אחד אחרי השני.

מאחורי הבדיון, יש בסיפור זה גרעין תיאולוגי. הסיפור משקף את הרצון האופייני בדתות המזרח הרחוק, השאיפה לאין, לאפס הטוטלי, לכליון המוחלט, ה'אין', אליו כה קשה להגיע. לפעמים חושב אני שתיאוריה מעין זאת הייתה יכולה להתפתח רק אצל תיאולוגים שסבלו מנדודי שינה. ואם לא תקבלו דעתי זאת, תצטרכו להסתפק בתורת ה'טנטוס' של פרויד.

התמונה השנייה באה מהמערב, ממקסיקו שלפני הכיבוש האירופאי. האצטקים חשבו שהמשך קיומו של העולם איננו מובטח. כדי למנוע קטסטרופה, חייבים להקריב קורבנות אדם לאלילים Huitzilopochtli. העולם נזקק לאכזריות האנושית כדי להתקיים.

את התמונה השלישית אביא מארון הספרים היהודי. היא שייכת לסיפור הקלאסי של רבי נחמן מברסלב, 'שבעת הקבצנים', הסיפור המעניין אותנו כאן מסופר על ידי קבצן כבד פה: והוא סיפור הלב והמעין. מסופר שם ש"זה המעין אין לו זמן... אך עיקר הזמן של המעין, הוא רק מה שהלב נותן לו כל יום במתנה יום אחד. וכשמגיע היום להיות נגמר ונפסק, ואזי... לא יהיה זמן למעין ויסתלק, חס ושלו, ואזי יסתלק הלב, חס ושלו". ואולי גם אתם, קוראים אהובים, מצליחים לשמוע בבין השמשות שירים ומנגינות מלנכוליים של פרידה. ולמה העולם לא מתבטל? שתי דמויות מצילות אותו. האחד, הוא כבד הפה עצמו, והשני דמות מסתורית, מעבר לאנושי, איש החסד והאמת. כבד הפה אוסף את מעשי החסד האמיתיים הנעשים בעולם

שהם המהווים את הזמן. כך נולד יום נוסף. איש החסד והאמת מביא אותו ללב, והלב נותן אותו למעיין. העולם מקבל אורכת-חיים נוספת בזכות המעשים הטובים הנעשים בעולם.

המקרא, מציג בפנינו לכאורה פרספקטיבה יהודית של ההיסטוריה, ובמרכזה החטא ועונשו. אך המהר"ל מפראג, הוגה הגלות, לימד אותנו שכדי להבין אותה אנו זקוקים לפרספקטיבה נוספת, עמוקה יותר. אמנם כן, בחטאינו, יש סיבות לסבלותינו, אך יש סיבות לסיבות, שאינן באות לידי ביטוי בניתוחים היסטוריים, אף אם הם חתומים בחותמות אקדמיים. בסופו של דבר אנו סובלים בגלל אכזריות העולם. והאם מי שאיננו נץ טורף המקריב קורבנות אדם, לא יוכל להתקיים בעולם זה? אכן, קריאת ספרי היסטוריה מעוררת באדם הגון רגש של ניכור בעקבות מעשיו האכזריים של האדם בעולם לאורך השנים. העם היהודי הוא לפי המהר"ל, ביטוי עילאי לניכור זה, כאילו – אוסיף אני – ההשגחה הטילה עלינו, עם ישראל, את התפקיד הטראגי להיות מדחום של מצבו הקיומי של העולם, או ליתר דיוק שגרירים של העולם העתידי. בגורלנו מבטאים אנו את העובדה ש"אֶרֶץ נִתְּנָה בְּיַד רָשָׁע" (איוב ט, כד), שהעולם לא נגאל ואולי הוא לא יכול להיגאל. העולם הבא יוצר על חורבות עולמנו אנו. הגאולה אינה אפשרית אלא אחרי אפוקליפסה מוחלטת.

אולם, לפעמים חושב אני שהמהר"ל מפראג היה חייב לחזור לעולם בגלגול חדש בדמותו של הראי"ה קוק כדי לתקן את שיטתו. בניגוד לתפיסת המהר"ל, הראי"ה ראה את ההיסטוריה דווקא בתהליך של התקדמות מתמדת. למרות שלפעמים היא עושה גם לולאות מוזרות - נסיגות זמניות העתידות להיבטל. ולמרות קרבתו אל המהר"ל, הציג לפנינו הראי"ה בעניין זה תפיסה אחרת: ניתן לגאול את העולם הזה, ויש מקום לתקווה.

הערה אחרונה: בפריס, ב-1242 בפקודתו של לואי התשיעי "הקדוש", נשרפו ספרי התלמוד. בעקבות השריפה כתב המהר"ם מרוטנבורג קינה הנאמרת בתשעה באב, קינה שהפכה קלאסית: "שאלו שרופה באש לשלום אבליך". אחד משורותיה מלווה אותי זה שנים: "אֶתְמָה מְאֹד עַל מְאֹר הַיּוֹם אֲשֶׁר יִזְרַח אֵל כָּל, אֲבֵל יִחְשֹׁךְ אֵלַי וְאֵלֶיךָ"; "אלוי – העם השרוף, ו'אליך' – התורה השרופה. 700 שנה מאוחר יותר הרגישו הרגשה זאת יהודי אירופה. בהקמתה של מדינת ישראל, איש החסד והאמת מסיפורו של רבי נחמן, נתן לעולם עוד קצת זמן להתקיים. והנה ההיסטוריה מתאמצת לחזור על עצמה, ולהחזיר אותנו אל שנות השלושים של המאה העשרים, כאשר שוב מאיימים על קיומנו היהודי, הקולקטיבי והאישי, וההיסטוריה שוב מתאמצת להוכיח שאין לעולם זכות קיום. האנושות אינה מרגישה את האתגר הגדול שלפניה היא עומדת: נזרקה מטבע שתקבע את עתיד העולם, את אחרית הימים. במטבע זו שני צדדים: אפוקליפסה נוסח המהר"ל מצד אחד ואוטופיה נוסח הראי"ה מהשני. המטבע עדיין מתגלגלת באוויר. לא ברור שנקבל אורכה נוספת.

שתי תיאוריות נלחמות ביניהן. האם מותר להתפלל לאמיתותה של תיאוריה מדעית או השקפה פילוסופית-היסטורית? שמעתי פעם, ואני מעיד שהספור הוא אמיתי, על אישה מיוסרת שהתפללה בלשון הזה: "ריבונו של עולם, אל תשמע לדבריו של ישעיהו לייבוביץ' שאומר שאתה לא קופת חולים". גם אני מתפלל בימים הנוראים תפילה מעין זו. אל תשמע לתיאוריות הניכור, בה יכבו הכוכבים. אנא, קבל את אמיתותה של התפיסה לפיה אפשרי שתקוותו האוטופית של בעל האורות, הראי"ה קוק תתגשם. אנא, תן לנו את האפשרות לקוות.